

Тютюник І.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
докторант, старший викладач,
Сумський державний університет*

СТРУКТУРНО-ДЕКОМПЗИЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ»

Трансформаційні перетворення, що на сьогоднішній день спостерігаються в Україні, відбуваються під впливом значної кількості факторів екзогенного та ендогенного характеру, котрі з одного боку виступають стимуляторами даних процесів, а з іншого – поглиблюють економічні дисбаланси в країні.

На сьогоднішній день, одним із найбільш впливових факторів впливу є тінізація економіки. Саме тіньові фінансові потоки значно стримують інвестиційні процеси в країні, обмежують темпи економічного розвитку та суттєво нівелюють економічні, політичні та соціальні реформи.

Побудова ефективної політики нейтралізації та мінімізації впливу даних факторів можлива лише за умови ґрунтованого дослідження сутності поняття «тінізація економіки» та всіх його складових.

Зважаючи на той факт, що тінізація є складним з точки зору дослідження явищем, оскільки являє собою систему різноманітних легальних та нелегальних взаємовідносин, учасниками якої є суб'єкти економічної системи всіх рівнів, що реалізуються за рахунок використання широкого спектру правових і економічних схем та інструментів, уніфікований підхід до розуміння сутності даного поняття досі відсутній. При цьому відсутність єдиного розуміння дефініції поняття тінізація економіки зумовлює наявність різноманіття підходів до оцінки її рівня та методів управління нею.

Результати аналізу наукових праць вітчизняних та закордонних вчених даного спрямування свідчать про значну трансформацію підходів до розуміння поняття тінізація доходів. Теоретичне підґрунтя концепції тіньової економіки було сформовано ще за часів стародавньої Греції, шляхом поділу економіки на добросовісну та недобросовісну. Серед причин існування останньої частіше переважали саме морально-етичні

(релігійні уявлення, виховання, етичні норми поведінки), а не економічні.

В умовах капіталістичного суспільства значно поглибилися процеси приховування доходів. Активно розвивались нелегальні види виробництва, піратство, незаконні морські перевезення, тощо.

Вперше дані питання були досліджені ще в першій половині XIX століття А. Смітом та Д. Рікардо, які обґрунтували можливість переміщення капіталу та праці в країни з відносними перевагами та прийшли до висновку про неможливість протидії вивезенню коштів з країни. Однією із перших наукових робіт, що стосуються дослідженню питань тінізації економіки та її місцю в розвитку країни є стаття П. Гутмана «Підпільна економіка».

На сучасному етапі дослідження існує значне різноманіття наукових праць, в яких висвітлюються питання сутності та ролі тінізації в економічному розвитку країни, ідентифікації основних схем незаконного виведення коштів, та розробки заходів протидії тіншовим фінансовим потокам.

Аналіз наукових праць, дозволив виділити три підходи до розуміння дефініції тінізація економіки: поведінкового, економічного та облікового.

Відповідно до поведінкового підходу (таблиця 1) тінізацію економіки слід розглядати як спосіб реагування економічних суб'єктів на дії держави (зміни в податковому законодавстві, умовах здійснення інвестиційної, зовнішньоекономічної діяльності, особливостях виробничого процесу).

Відповідно до облікового підходу тінізація економіки – сукупність економічних відносин, що полягають у здійсненні діяльності, котра не обліковується державою. Дана особливість тіншових фінансових потоків може бути зумовлена недоліками в існуючому законодавстві, та не завжди нап'язана пов'язана з його порушенням.

В Україні, на сьогоднішній день, існує низка нормативно-правових актів, що регулюють різноманітні аспекти економічної діяльності господарюючих суб'єктів. Одним із основних недоліків існуючої правової системи є суперечливість та неузгодженість нормативної бази, причинами чого виступають велика кількість підзаконних актів, внесення значної кількості поправок та змін, що часто суперечать одне одному.

Таблиця 1

**Зміст поняття «тінізація економіка»
відповідно до поведінкового підходу**

Автор	Визначення
Бойко Г., Дулеба Н., Левицька І.	Господарсько-комерційна діяльність, що внаслідок нестабільного податкового законодавства, великої кількості пілєг, що порушують принципи рівності і справедливості, намагається уникнути державного обліку і контролю
Богачов В.	Не тільки ті сфери життєдіяльності суспільства, які стоять за межами економіки, а перш за все, порушення законів, відхід від сплати податків, які спостерігаються у всіх сферах підприємництва
Головненко О., Захарченко В.	Сукупність економічних відносин, які навмисно приховуються суб'єктами і спрямовані на отримання прибутку шляхом порушення законодавчих, податкових, адміністративних, трудових, санітарних та ін. законодавчих або моральних норм і які завдають збитку державі і (або) суспільству в будь-якій формі
Данилишин Б.	Діяльність, яка здебільшого характеризується мінімізацією витрат на виробництво товарів, виконання робіт та надання послуг, ухилянням від сплати податків та наданням завідомо хибних даних про діяльність фірми
Фейг Е.	Економічні дії і дохід, отриманий від них, які обходять або ухиляються від урядового регулювання, оподаткування або спостереження; свідомий обхід учасниками економіки специфічного набору встановлених у ній правил

Джерело: [1-4; 9]

Економічний підхід передбачає дослідження тіньової економіки з позиції її впливу на рівень економічного розвитку країни, процеси формування, розподілу та перерозподілу ВВП. Одним із представником даного підходу є Нагребельний В., котрий вважає, що тіньова економіка – це економічна діяльність, яка пов'язана з незаконним привласненням особою або групою осіб частини створеної вартості або частки майна через різного роду викривлення об'єктивної інформації про

рух грошових коштів та матеріальних цінностей, спотворення даних первинного обліку для заплутування джерел походження доходів, а також через реалізацію методом лобіювання відповідних законодавчих норм і нормативів, схем корисливого перетікання капіталів, здійснення яких не підпадає під кримінальну відповідальність, але зумовлює матеріальні втрати державних або підприємницьких структур та окремих громадян [7].

Таблиця 2

**Аналіз дефініції «тінізація економіка»
відповідно до облікового підходу**

Автор	Визначення
Корягіна Т.	Будь-яка діяльність з виробництва товарів або надання послуг, яка не фіксується офіційною статистикою
Латов Ю.	Господарська діяльність, яка розвивається поза державним обліком і контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці
Миколаєва М. Шевяков А.	Включає всю економічну діяльність, яка не враховується офіційною статистикою і не відбивається в ВВП
Тацій В.	Економічна діяльність, яка з якихось причин не враховується офіційною статистикою і не потрапляє до валового національного продукту. Вона проявляється у сукупності нелегальних і псевдолегальних операцій, що забезпечують рух речей, прав, дій як у нелегальній, так і в легальній сферах економіки
Френз А.	Діяльність, що не зараховується до ВВП через відсутність методологічної бази обліку нелегального виробництва товарів і послуг; її компоненти - прихована діяльність самозайнятих та прихована діяльність зайнятих, що працюють додатково

Джерело: [4-6; 8; 10]

К. Улибін вважає, що «... тіньова економіка включає в себе всі ті види діяльності, які мають негативний, деструктивний, дефективний характер, які завдають шкоди суспільству і його членам» [12, с. 18].

Таким чином, проведений аналіз засвідчив суттєву диференціацію підходів до поняття тіньової економіки, зміст якого залежить від цілей та рівня дослідження. Однак, впровадження ефективної політики детінізації

в першу чергу залежить від повноти та ґрунтовності вивчення даного поняття та потребує наявності уніфікованого підходу.

Список використаних джерел:

1. Feige E.L. The Underground economies. Tax evasion and information distortion / E.L. Feige. – Cambridge: Cambridge University Press., 2007. – 389 p.
2. Бойко Г.Ф. Тіньова економіка та її вплив на економічну безпеку країни / Г.Ф. Бойко, Н.В. Дулеба, І.О. Левицька // Вісник Національного транспортного університету. – 2014. – № 30(2). – С. 177-182.
3. Варналій З.С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / за ред. З.С. Варналія. – К.: Видво НІСД, 2006. – 576 с.
4. Головченко О.М. Тіньова економіка регіону: підходи, оцінки, сценарії - 4.1. Механізм дії тіньової економіки трансформаційного періоду: Монографія / О.М. Головченко, В.И. Захарченко. – Одеса: м. Роздільна, ТОВ «Лерадрук», 2012. – 135 с.
5. Корягина Т.Н. Теневая экономика в СССР: анализ, оценки, прогнозы / Т.П. Корягина // Вопросы экономики. – 1990. – № 3. – С. 110-119.
6. Латов Ю.В. Теневая экономика: учебное пособие для вузов / Ю.В. Латов, С.Н. Ковалев / Под ред. В.Я. Кикотя, Г.М. Казиахмедова. – М.: Норма, 2006. – 336 с.
7. Нагребельний В.П. Тіньова економіка / В.П. Нагребельний, В.М. Попович // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К., 1998. – Т. 6. – С. 74-76.
8. Николаева М.И. Теневая экономика: методы анализа и оценки (обзор работ западных экономистов) / М.И. Николаева, А.Ю. Шевяков. – М.: ЦЭМИ АН СССР, препр. ЦЭМИ, 1987. – 53 с.
9. Руденко В. Тіньова економіка - чорне й біле [Електронний ресурс] / В. Руденко. – Режим доступа: <http://www.investadviser.com.ua/ukr/publications/2789.html>
10. Тацій В. Правові засоби детінізації економіки // Вісник НАН України. – 2001. – № 4. – С. 34.
11. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / за ред. З.С. Варналія. – К.: Вид-во НІСД, 2006. – 576 с.
12. Улыбин К. Теневая экономика / К. Улыбин. – М.: Экономика, 1991. – С. 18-41.